

КАРАКТЕР И ПОЛОЖАЈ МУЗЕЈА РЕВОЛУЦИЈЕ У ОДНОСУ НА МРЕЖУ ОВИХ МУЗЕЈА

Осим музејских институција које већ у своме називу садрже термин „револуција“, а о којима је било ријечи, постоји још низ историјских музеја специјалног типа који се баве истом тематиком а носе различита имена, нпр.: Музеј народне ослободитељске борбе — Марибор; Музеј радничког и народноослободилачког покрета Славоније и Барање — Славонски Брод; Музеј западне Македоније у народноослободилачкој борби — Кичево, Музеј народноослободилачке борбе биоковског краја — Макарска и др.

У настојањима да знатно шире и свеобухватније приступимо излагању и анализи проблематике музеја револуције у Југославији нужно је да у разматрање уврстимо и одређени број разноврсних, с обзиром на тип и категорију, музеја и њихових депанданса, меморијалних музеја, спомен-кућа, музејских поставки, меморијалних изложби, збирки НОБ и др.

Евидентно је, dakле, да у сферу нашег интересовања улазе све музејске организације које се баве изучавањем и музеолошким приказом историје револуционарног радничког покрета, народноослободилачком борбом и револуцијом, као и послијератном изградњом самоуправног социјалистичког друштва.

Даље ширење мреже музеја револуције чине: регионални градски и завичајни музеји комплексног типа, који у оквиру своје организационе структуре имају одјељење — збирку НОБ и револуције. Актуелна тема у којој данас живи већина наших музеја јесте историјска тематика, коју музеји, нарочито завичајни, локални и регионални, морају поставити у својој експозицији као основну тематику својих установа.¹ Зато је сасвим извесно да већина комплексних музеја у земљи, поред интересовања за ранија историјска раздобља, изучавају и музеолошки приказују новију историју.

У музејима револуције, као историјским музејима специјалног типа, колекције предмета не играју примарну улогу, него презентација историје у њеним разноврсним аспектима. Међутим, потребно је нагласити да је и код комплексних музеја битна компонента ...

¹ А. Бајер, Хисторијски музеји у хисторији музеја, Зборник Историјског музеја Србије, 13—16, Београд 1979.

, „њихово подједнако вриједно интересовање за разна подручја историје“.²

Из потребе да се музеји револуције укључе органски као авангарда а истодобно као специфични дио у целокупни развој музејске дјелатности, произлази логичан захтјев да се решава положај и задатак тог типа музеја у оквиру мреже музеја и њених конкретних услова.

Нужно је нагласити да се ту ради о положају музеја револуције у целокупној структури музејске мреже, а не о мрежи музеја овог типа, односно о мрежи институција које су оријентисане на револуционарну тематику. У пракси сусрећемо, међутим, сличне тенденције, што може бити само дјелимично рјешење, јер није оправдано образовати мрежу музеја револуције ван опште мреже музеја.

У југословенским условима сусрећемо прве покушаје усмјереног рјешавања проблематике мреже музеја тек од почетка 70-их година. Прије свега, то је заслуга Музејског документационог центра у Загребу, нарочито проф. др Антуна Бауера, који је у оквиру постдипломског студија музеологије ставио та питања на дискусију на семинару маја 1970. године.³ На његов подстрек, неки студенти, као Г. Милетић, Д. Батричевић, Т. Морина⁴, изабрали су као тему свог магистарског рада проблематику мреже музеја.

Сразмјерно систематски и вјероватно најдубље третирао је ту тематику Владо Хорват, који је и стремио општем приступу. При томе се ограничио на неколико значајнијих момената. Прије свега је нагласио да „музејске организације треба посматрати као живе организме, који свој резон постојања и рада налазе у музејској грађи и обављању музејске дјелатности, као задатка од посебног друштвеног интереса“. Није мање вежна и тврђња, „mrежа музеја темељи се на друштвеној потреби“. Ови закључци су од општег значаја и треба их оцјенити као идејна и методолошка полазишта свих покушаја стварно објективног рјешавања мреже музеја.

Један општи крилаз рјешавању проблематике мреже музеја у нашим условима није само сопственом теоријском потребом мотивисан, него је зависио од законских рјешења на подручју музејства. То је јасно документовао чланак проф. др Антуна Бауера.⁵

Неколицина аутора посветила се анализи, као и рјешавању мреже у конкретним условима појединачних република. Тако се, наиме, трудио Крсте Богојевски око рјешавања те проблематике у оквиру Македоније. Он је свој рад бранио као магистарску тезу у оквиру постдипломског студија у Загребу. Аутор је полазио од тезе коју

² С. Вришер, Зборник радова Музеја револуције БиХ, 5—6, Сарајево 1979/80.

³ А. Бајер, Мрежа музеја, *Informatica museologica* 24, Загреб 1974.

⁴ А. Бајер, Мрежа музеја и међумузејска сарадња, *Музеологија* 18, МДЦ, Загреб 1975.

⁵ В. Хорват, Проблематика мреже музеја и даље актуелна, Зборник радова Музеја револуције БиХ, 5—6, Сарајево 1979/80.

⁶ Z. Z. Stransky, Животни јубилеј проф. др Антуна Бауера, Зборник радова Музеја револуције БиХ, 7, Сарајево 1982.

је извео из рада G. Basin-a. Он наводи: „оснивање музеја је друштвено-политичким, привредним, културним и економско-географским претпоставкама условљено“. Језгро мреже сачињавају, нпр., комплексни, као и специјални музеји, при чему „специјализовани музеји врше комплексну или ограничену музејску службу у зависности од врсте и задатка које имају“.⁷

У одређеној мјери, прилог рјешењу ових питања представља и класификација музеја у вези с концепцијом сакупљачке дјелатности, којој је посветио своју студију Борђе Митровић. Он је покушао не само да ограничава основне групе типова него да дефинише појединачне нивое на којима се профили музеја одређују.⁸

У нашој музеолошкој литератури сусрећемо, међутим, радове који своју пажњу усмјеравају на мрежу музеја организовану на типолошкој основи. То је, прије свега, рад Д. Миљковића, који је посвећен проблематици меморијалних музеја. У вези с проблематиком мреже музеја овог типа Миљковић је указао, прије свега, на то да је нужно да се мрежа музеја ограничи и учврсти законима, „да музеји буду у служби социјалистичког самоуправног друштва и његових васпитно-образовних циљева“. Истодобно наглашава аутор да би се морало формирати мрежу као „музејско тело на нивоу република“.⁹

Проблематици музеја револуције посветиле су пажњу и Ката-рина Бабић и Викторија Дурбешић. Оне су покушале не само да образложе основну карактеристику овог типа музеја већ су означиле и хијерархију мреже музеја посвећених револуционарној тематици у Хрватској. При томе су биле потпуно свјесне потребе типолошког диференцирања ових појединачних институција и положаја и задатка републичког музеја револуције — Музеја револуције народа Хрватске у Загребу.

Да бисмо дошли до одређених ставова о формирању цјелокупне мреже музеја и, у оквиру ње, мреже музеја револуције, те да бисмо схватили мрежу музеја као појам, као систем у музејској дјелатности, сматрамо за потребно и навести као примјер мрежу музеја Босне и Херцеговине. То ће нам омогућити да боље упознајмо не само проблематику него да схватимо ширину и разноврсност револуционарне тематике.

У овој републици данас има 70 музејских институција, од којих 40 обраћују и приказују теме из најновије историје, што, у ствари, представља највећи проценат у односу на остале социјалистичке републике и аутономне покрајине.

Међу бројним музејским институцијама које се баве најновијом историјом, на првом су мјесту комплексни музеји који дјелују

⁷ Н. Богојевски, Музејска мрежа у Македонији, Зборник радова Музеја револуције БиХ, 5—6, Сарајево 1979/80.

⁸ Б. Митровић, О класификацији музеја и концепције настанка и развоја збирки са посебним освртом на проблематику историјских музеја, Зборник радова Музеја револуције БиХ, 3—4, Сарајево 1977/78.

⁹ Д. Миљковић, Меморијални музеји у нашем социјалистичком самоуправном друштву, Музеологија, 1975.

као организације удруженог рада, или су то радне јединице у саставу других радних организација. Комплексни су музеји: Музеј Босанске крајине — Бања Лука, Музеј источне Босне — Тузла, Музеј Херцеговине — Мостар са депандансом — Спомен-кућа Цемала Биједића у Мостару, Музеј Поуња — Бихаћ са депандансом „Симо Миљуш и његово доба“ и „Лушки Паланка у НОБ“ у Лушки Паланки, Музеј града Сарајева са депандансима: Музеј Младе Босне, Музеј Јевреја у БиХ у Сарајеву и Меморијални музеј Гаврила Принципа у Босанском Грахову, Музеј града Зенице са депандансима: Збирка омладинских радних акција у Немилој и Спомен-збирка Врховног штаба у Шерићима, те завичајни музеји у: Добоју, Травнику, Приједору, Босанском Новом, Бијељини, Високом Требињу.¹⁰

Организована сарадња ових музејских институција развијала се, прије свега, захваљујући индивидуалним контактима музејских радника, затим у оквиру Заједнице музеја и галерија БиХ и Музејског друштва БиХ. Међутим, многе акције које је требао заједнички спровести, биле су у оваквој консталацији односа релативно кратког даха и нису доносиле очекиване резултате.

Музеј револуције БиХ у Сарајеву пружио је са своје стране одређену стручну помоћ, прије свега у реализацији музејских поставки и тематских изложби у одјељењима НОБ и револуције у овим музејима.

Унапређење рада ових музеја и појачана активност на ширењу њихове мреже могу се реализовати само уз пуну ангажованост свих заинтересованих фактора, а прије свега организацијом рада и ангажовањем свих других снага.

Другу групу музеја и институција који се баве обрадом и приказивањем историје револуционарног радничког покрета, НОБ и револуције и развојем самоуправног социјалистичког друштва чине: специјализовани музеји историјског карактера, меморијални музеји, музејске збирке, музејске поставке и спомен-куће.¹¹

Музеј револуције БиХ — Сарајево, као одјељење овог музеја дјелује: Музеј битке на Неретви — Јабланица и споменик на Макљену, Музеј Првог засједања АВНОЈ-а — Бихаћ, Музеј Другог засједања АВНОЈ-а — Јајце, Музеј фочанског периода НОБ — Фоча, Спомен-музеј „25. маја 1944“ — Титов Дрвар, Музеј битке на Сутјесци — Тјентиште, Центар за заштиту спомен-обиљежја „Иво-Лола Рибар“ — Гламоч, има депанданс Титов млин — Гламоч, Музеј „Подгрмеч у НОБ“ — Јасеница, Спомен-парк-музеј „Враџа“ — Сарајево, Спомен-кућа „Покрајинско савјетовање КПЈ за БиХ 7. и 8. јануара 1942“ — Иванчићи, Музеј Првог засједања ЗАВНО БиХ-а — Mrкоњић-Град, Музеј „Бирач у НОБ“ — Шековићи, Меморијални музеј Прве пролетерске НОВ бригаде — Рудо, Меморијална соба „Друга пролетерска“ — Чајниче, Спомен-музеј у Вукосавцима, Спомен-музеј „Тито у Петровачком крају“ — Босански Петровац.¹²

¹⁰ Музеји, галерије и збирке Босне и Херцеговине, Сарајево 1982.

¹¹ Исто.

¹² Исто.

Евидентно је да се тематика НОБ и револуције не концентрише само у специјализованим музејима револуције и НОБ или у меморијалним музејима, већ да продире у цјелокупну мрежу музејских установа свих типова. То произлази из тога да је ова тематика за наше друштво изванредно актуелна и да се у широкој мјери односи на све републике и покрајине. Ова тематика — а то је веома важно — ускo је везана уз поједине локалитетe или области и оставила је тамо трага, било да се ради о директним траговима предметне реалности или о траговима у свијести становништва поједињих мјеста. Ова чињеница била је jako широка мотивација за настојања да се музејном или споменичком формом подсећа на везу с револуционарном прошлопшћу; односно да се да томе одраз. Зато сусрећемо шаренило назива ових институција, од музеја до партизанског млина.

Спонтано настајање ових институција не може се ни ограничити ни искључити, али је потребно да му се постепено даје жељени правац. То можемо, међутим, постићи само онда кад нам успије да организујемо мрежу музеја, постепено на нужној теоријској основи уз примјену потребних типолошких диференцирања. Докле год не ријешимо ту проблематику, настајаће и даље музеји, меморијални музеји или меморијалне збирке, који ће бити далеко од правог типа. Тиме смо стигли до централног питања нашег интересовања, тј. до рјешења проблема укључивања музеја револуције у мрежу музеја.

Мрежу музеја у теоријском смислу морамо схватити као систем музејских институција, који настаје и који се формира као динамична цјелина у сагласности са захтјевима и потребама друштва. Оријентација цијеле мреже је историјски и друштвено условљена.

Мрежа музеја није, међутим, систем истовјетних елемената, него типолошки различитих дијелова, тј. хијерархијски је организована.

То је веома важан моменат, који се често превиди. Морамо, наиме, постати свјесни да захтјев за музејалним изразом или задовољењем не мора увијек да се уклопи у форму музеја у правом смислу ријечи. У неким случајевима доволно је испуњавање дјелимичне компоненте музејске дјелатности, јер је друштво напредовало испред комуникација, заинтересовано слијећењем револуционарних или других актуелних појава.

Зато је, прије свега, нужно да се у мрежи разликују стварни музеји од музејских институција које само дјелимично испуњавају музејске функције. Такве институције потребно је типолошки издвојити.

Посветимо најприје пажњу појединачним типовима музеја, јер у ове типолошке групе спадају и музеји револуције.

Као што, нпр., Борђе Митровић предлаже,¹³ може се типолошка група музеја дијелити на комплексне и специјализоване музеје.

¹³ Б. Митровић, О класификацији и концепцији настанка и развоја збирки, са посебним освртом на проблематику историјских музеја, Зборник радова Музеја револуције БиХ, 3—4, Сарајево 1977/78.

Нас интересује, разумљиво, прије свега питање, како разликовати подгрупу специјализованих музеја.

Ако се говори о типу специјализованог музеја, онда се има на уму такав музеј који је садржајно концентрисан на једну специјалну тематику.

У претходном разматрању објашњено је већ зашто се музеји револуције убрајају у групу специјализованих музеја. Музеј револуције као специјализовани музеј разликује се од других музеја ове типолошке групе прије свега својом оријентацијом, али, иначе, мора да испуњава све типичне функције музеја као таквог.

Из тог разграничења резултира и његова веза како са комплексним, тако и са специјализованим музејима. Тиме се, међутим, ова проблематика још не рјешава.

Специјализовани музеји, а ту мислимо на групу музеја револуције, разликују се међусобно по својој тематској оријентацији. Један специјализовани музеј револуције, који је оријентисан на општи приказ ове историјске и друштвене појаве, заузима другачије мјесто него онај који се концентрише на регионалне или чак локалне појаве. Типолошки се ови музеји, дакле, не разликују, али садржајно су различити. И тај момент игра значајну улогу у рјешавању мреже музеја.

Приликом анализе мреже музеја сусрећемо и институције меморијалних музеја. Нас интересује да ли је ријеч о истом типу као код музеја револуције, или је то други тип музеја.

У музеолошкој литератури наилазимо на формулатију којом С. Каспаринска¹⁴ даје дефиницију и карактеристику меморијалних музеја.

Ову проблематику обрадио је Z. Z. Stransky у предавању у Бихаћу и Загребу 1982. године.¹⁵

Каспаринска полази од совјетске реалности и труди се да уопштава своја сазнања. Она указује на различите погледе на меморијалне музеје у музеолошкој литератури. По мишљењу Каспаринске, меморијални музеј је посвећен једном догађају или једној личности, који су дјеловали на одређеном спомена вриједном мјесту или у згради, а музеј посједује меморијалне предмете који у цијелисти или дјелимично документују средину (миље), где се тај догађај забио или где је та личност живјела.¹⁶

Ова карактеристика је, нпр., веома једнострана. Једностраност овог прилаза постаје још јаснија у вези с настојањима аутора да ограничава услове, односно претпоставке за настајање сличних институција. Прва претпоставка, по Каспаринској, је да постоји једно мјесто које има нешто меморијално у себи. Тамо мора да се налази један мање или више очувани објекат који својом егзистенцијом подсећа на меморијално мјесто и коначно, каже аутор,

¹⁴ С. Каспаринскаја Созданије меморијалних музејев, Музеји современост, Москва 1976.

¹⁵ Z. Z. Stransky, Предавање З. З. Странског у Бихаћу 1982.

¹⁶ С. Каспаринска, исто.

морају постојати неки меморијални предмети, повезани с тим мјестом. Ту недостаје, међутим, тај одређени принцип, тј. да је ријеч о музеју, о институцији са специфичним ознакама.

Такво схваћање води онда до тога да неки виде меморијалне музеје само у добро очуваним дворцима, родној кући неке значајне личности или у добро очуваном или реконструисаном миљеу неког значајног историјског догађаја. По нашем мишљењу, Каспаринска не разликује доволно меморијални од музеалног прилаза, и не запажа у чemu је моменат њихове интеграције у случају меморијалног музеја.

Управо на тај моменат указивао је Z. Z. Stransky у своме предавању.

Карактеристично је, наиме, за тип меморијалног музеја да је дошло до спрете музеалног и споменичког. Неразумјевање тог захтјева за интеграцијом води у пракси до многих забуна, не само при давању назива тим институцијама већ, прије свега, при оријентацији и програмирању њихове дјелатности.

Z. Z. Stransky доказује нужност ове интеграције и покушава да је оправда. Он вјерије да овај меморијални и споменички моменат није само важан за ситуирање ове установе већ да је, прије свега, тематски мјеродаван. Настанак ове установе мотивисан је директно овом меморијалном појавом. Зависи од природе спомен-обележја колико се задовољава потреба само споменички или истодобно музеалним изражајем. То је веома важан моменат, који Stransky наглашава, и који је, према томе, један кључ за диференцирање меморијалних установа.

Меморијални моменат — може бити и у јако комплексној форми — релативно је ограничен у својој изражајној функцији. Остаје најчешће у форми реликта изворне појаве. Сви његови историјски и друштвени односи остају неизречени. Музеална компонента повезује се зато са споменичком, да би се њен садржај и кроз то и њен друштвени значај довели на виши документациони и комуникациони ниво. То изискује, међутим, истодобно и специфичне научне, сакупљачке, презентационе, као и културно-васпитне захтјеве. Док споменички моменат може доћи до изражaja и ван институционалне форме, музеј може — ако треба да буде и остане стварни музеј — да егзистира само у институционалној форми.¹⁷

Из доступне литературе изводи се закључак да меморијални музеј можемо укључити у групу специјалних музеја, али је истодобно јасно да се овдје ради о специјалном типу музеја, чија је карактеристика баш интеграција споменичког и музеалног приступа.

Зато треба специјализоване музеје са револуционарном тематиком конзеквентно разликовати од музеја са сличном тематиком. Диференцирајући улогу не штра овдје садржајна оријентација музеја, већ његове типолошке ознаке. Музеј револуције, без обзира на меморијални моменат или мјесто, један је специјализовани музеј, док је меморијални музеј директно условљен меморијалним моментом.

¹⁷ Z. Z. Stransky, Предавање З. З. Странског у Бихаћу 1982.

Као што је већ назначено, ипак је могуће да се меморијални моменат у извјесној форми евоцира, без употребе музејских средстава. На тако чисто споменичком нивоу можемо меморијалне појаве означити, нпр., путем спомен-плоче, споменика или ознаке мјеста. Зато морамо те облике од музеалних или спомен-музеалних разликовати. Ове облике би требало укључити у мрежу музеја уколико желимо обухватити све форме у односу на револуционарну тематику. Мислимо да, као што разликујемо високу школу од дјечијег вртића, иако се у оба случаја ради о школама — морамо ово диференцирање да уважавамо и на пољу музејских установа.

Не свудје и не за сваку, иако актуелну тематику, није потребно да се установи музеј у правом смислу ријечи. Његово оснивање, а нарочито функционисање веома је скupo. Потребу за музејом можемо и једним дјелимичним рјешењем подмирити, али под претпоставком да је осигуравамо на потребном нивоу посредством једне музејске установе, која обавља све музејске дјелатности. Које типове нижих музејских установа можемо, према томе, издвојити?

Ту је група установа која омогућава презентацију тематике актуелне за поједина мјеста на траженом нивоу. Таква установа испуњава само једну од музејских функција. Њен ниво, међутим, зависи од полазне базе, коју само истински музеј може да пружи. Између ових типова музејских установа са редуцираним функцијама и музеја у правом смислу ријечи мора зато постојати права веза.

Најчешћи тип ових музејских установа представља изложба која је инсталirана ван музеја. Јер захтјев за постављањем једне такве изложбе најчешће је мотивисан једним локалним историјским догађајем или једном личношћу. Зато није једноставно разликовати ове музејне и спомен-музејне институције и пронаћи адекватне називе за њих. И тако сурећемо у нашим анализама различите термине. Један специјални третман ове терминске проблематике прекорачио би оквир ове студије.

Мислимо, међутим, да је за рјешење ове тематике, тј. мреже музеја, важно нагласити да су ови музеји нижи типови у хијерархији мреже и, осим тога, прилично несамосталне институције. Пракса у пуној мјери потврђује овај закључак.

Задатак комплексних музеја обрадио је проф. др С. Вришер.¹⁸ Он је нагласио да су комплексни музеји играли увијек изванредно важну улогу у развоју музејске дјелатности. Комплексни музеји имају специфичан задатак, они се одликују посебним ознакама и њихов задатак се потпиртава нарочито захтјевом интердисциплинарног, односно мултидисциплинарног прилаза. Комплексни музеји имају како у националном тако и у регионалном, некада и локалном погледу незамјењив положај.

Моменат комплексности, као и мулти — и интердисциплинарности, води наравно до тога да се у оквир приступа природној,

¹⁸ С. Вришер, Неколико мисли о комплексним музејима — данас и сутра, Зборник радова Музеја револуције БиХ, 5—6, Сарајево 1979/80.

као и друштвеној реалности револуционарна и савремена тематика са свим органским уклапају.

Један национални или регионални, у датом случају и локални музеј требало би да посредством збирки приступи документованој и презентираној реалности на хоризонталном нивоу, што и оријентацији ових типова музеја потпуно одговара. Насупрот томе, специјализовани музеј требало би да тој теми вертикално приступи, тј. да се потруди да реализује презентацију специјалне теме у цијелој њеној комплексности.

Само на тај начин можемо постићи потребно типолошко диференцирање у музејској мрежи и истодобно створити претпоставку за дјелотворну сарадњу свих типова ових музејских и споменичко-музејских институција.

У претходним излагањима утврдили смо да рјешавање проблематике мреже музеја, и у овом случају положаја музеја револуције у тој мрежи, захтјева, прије свега, конзеквентно типолошко диференцирање према овим институцијама. Одлучујуће је при томе разликовање стварне музејске институције од оних музејских институција које испуњавају само дјелимичне функције музеја.

Институционални типови музеја стварају, наравно, главно језгро сваке мреже, јер само ове институције могу осигурати испуњавање свих музејских функција. Само на такве музејске институције могу се надовезати и оне с ограниченим музејском функцијом. Истодобно мора се схватити да ни сви музеји ове групе нису на истом нивоу. Ово диференцирање је и типолошки и садржајно условљено. Ријешимо, нпр., мрежу музеја одређеног региона, онда припада, наравно, водећи положај комплексном музеју, који покрива цијели регион својом документационом и комуникационом оријентацијом. Овом централном регионалном музеју треба подредити све музеје комплексног профиле који покривају мање дјелове регије, односно само нека мјеста.

Што се тиче типа специјализованог музеја, он зависи од ширине специјализације, односно од географске повезаности. У првом случају, ако се ради о уопште оријентисаном специјализованом музеју, његова дјелатност покрива, односно прелази границе регије. Али и ту постоји важан моменат. Један такав специјализовани музеј не настаје без нарочите мотивације. Повод може дати једна специфична, за ову регију карактеристична појава. Такав — иако уопште оријентисан — специјализовани музеј не би настао без тог повода.

Са тог становишта, специјализовани музеј само је један вертикалан поглед на тематику тог региона.

Назначено диференцирање је кључ за хијерархизацију структуре мреже.

Морамо узети у обзир чињеницу да у групу специјализованих музеја спада и подтип меморијалног музеја, који може бити оријентисан на тематику општег, то јест националног, регионалног, као и само локалног значаја, из чега логично произлази његов положај у хијерархији мреже.

Формирање мреже не утврђује се, међутим, само типолошким диференцирањем и њеном хијерархизацијом.

Мора бити јасно да захтјев за рационализацијом или свјеснијим стварањем мреже јесте хисторијски и друштвено условљен. Према томе, не иде се за тим да у мрежи буду сви типови музејских институција, нити њихов максимални број. Ако мрежа треба да постане „организам“, онда њено формирање и даљи, стварно динамички развој мора произићи из објективних потреба друштва. То значи да се мрежа може формирати само на основу таквих музејских типова који одговарају потреби друштва за документацијом и комуникацијом. Ако се не узима у обзир објективна тенденција друштва, онда се настанак, као и егзистенција музеја повезују само уским интересним круговима, односно повезује се само са сасвим индивидуалним настојањима. Тада је животни вијек таквих институција ограничен, а и њихово егзистирање веома неекономично. Из тога произлази да се мрежа музеја може обликовати само из таквих типова музеја који одговарају друштвеној потреби, кратко речено, тамо где за постављање такве институције постоји довољно разлога. А управо тај моменат се не узима увијек у обзир, чиме се стабилност мреже нарушава.

Као што смо већ навели, задовољење музеалног прилаза реалности не мора увијек да води до стварања једног музеја у правом смислу ријечи.

Неки видови музејске дјелатности могу се решити и музејским институцијама с ограниченим функцијама. То води, међутим, до представе да су те музејске институције самосталне и да могу сасвим независно да функционишу. У њиховом цјелокупном нивоу и профилу огледава се најбоље једностраност таквог схватања музејске институције.

Институције које испуњавају само неке видове музејске дјелатности, нису самосталне и не могу свој задатак испунити, уколико не стоје у вези с неким музејом који може да им пружи потребну базу.

У пракси, један музеј који обавља све функције, уређује, нпр., једну спомен-собу, која онда испуњава свој културно-васпитни задатак. Ако су потребне измене или допуне, онда их изводи надлежни музеј. Има, међутим, и случајева где једна музејска установа настаје захваљујући помоћи научних институција и других културних установа. Онда недостаје стална повезаност и установа се, тако рећи, препушта својој судбини. Обично, неки ближи музеј постаје онда спасилац.

Типове, тематске оријентације, као и број ових музејских установа с ограниченим функцијом, одређује објективна друштвена потреба. За настајање ових некомплетних музејских установа мора да постoji довољно објективних разлога. Иначе је њихова егзистенција само пролазна.

Ако се комбинују музеји који извршавају музејске функције с оним музејским институцијама у којима су ове функције сведене на минимум, онда мрежа музеја може у пуно већој мјери да испуњава друштвене потребе. Систем комплетних музеја и оних са ограниченим функцијама образује унутарње везе у мрежи.

Не иде се при томе само за чисто организаторским или чак формалним везама. Ако треба да буду стварно функционалне, онда се више музејском типу могу припојити само оне музејске установе које његовом профилу одговарају. Један музеј, који не може осигурати подизање низких установа на документационој, презентационој и научно-експликативној разини, не може ни испунити функцију парцијалног центра мреже. Односи унутар мреже не добијају се зато из административне припадности, већ се морају чисто стручно-музејским погледима подредити. Управо том моменту у досадашњој пракси не посвећује се довољно пажње.

Али музеј и музеј, музеј и музејске институције нису увијек — како овдје желимо објаснити — једно те исто.

Однос између више и ниже музејске институције успоставља се у пракси сасвим спонтано; до тога води потреба за реализацијом музејског подухвата. То су, међутим, интерне везе основног нивоа. Треба ли мрежа да функционише као систем, морају постојати везе и међу вишем институцијама, тј. појединим типовима музеја. И за ове релације потребна је мотивација. Она резултира из чисто стручних интереса. Музеј ширег обима или шире тематске оријентације, који је на вишем нивоу, има свакако и ширу персоналну, техничку и економску базу. Из научних разлога важно је да рјешење проблематике једног музеја са ограниченој функцијом буде у складу са рјешењем исте проблематике у оквиру више институције. Било би, међутим, погрешно, извући из тог вреднујући закључак да је научни и стручни рад у нижем музеју истовремено и на нижем нивоу. То не би требало да буде уколико желимо да се музејска дјелатност у цјелокупној мрежи на одговарајућем нивоу реализује. Управо посредством ових интерних односа између музеја стварају се претпоставке за тимски рад и примјену интер и мултидисциплинарног прилаза. Ови методи ће се у музејима развити тек тада кад мреже музеја буду функционисале као стварни системи.

Даљни интеграциони моменат представља чињеница да неке музејске дјелатности научно, и нарочито технички, тако много захтјевају да се квалитет не може осигурати у свим институцијама. Број специфичних остварења је понекад у појединим институцијама jako различит. Ту би наишли на моменат подјеле рада, то значи на могућности много ефектнијег коришћења снага и нарочито технике. То је сигурно веома важан аспект у квалитативном фактору музејске дјелатности уопште.

Све оне интерне везе чине потку мреже музеја, али се мрежа не одређује само кроз те везе, већ и својом цјелокупном структуром, тј. својим системом. За сваки систем је типично да његови чиниоци испуњавају задатак као дио система у цјелини. Постоји ту, наиме, веза између цјелине и њених дијелова. Цијела мрежа мора да има један специфичан друштвени задатак и тај мора бити испуњен њеним посредством.

Ко, међутим, може да заузме централно мјесто у мрежи?

Тај задатак може преузети само онај музеј који најопћенији је или најшире обрађује тематику, коју целокупна мрежа посредством својих чланова треба да покрива.

Таква централна институција мора имати средстава да би могла одиграти одређену улогу. Важни су тип и величина ове институције, а прије свега њен друштвени значај. То све, међутим, не би било довољно. Овај музеј се повезује са читавим низом музеја. Али и то није довољно, јер се не иде само за рјешавањем конкретних стручних задатака, већ за планским и програмским водством целокупне музејске службе, у интенцијама једног заједничког циља. И ту сусрећемо потребу тзв. методског дјеловања.

Ово методско водство се најчешће јако различито схваћа. Неки музеалци под тим појмом схваћају да ће виша институција радити послове низких. Задатак музејске методике је, међутим, усмјерена оријентација и конзеквентно водство музејске службе. Централни музеј мреже може зато — уз помоћ других чланова — сложити настојања свих музејских институција посредством баш свога методског дјеловања. Да би се тај задатак испунио, потребан је и одговарајући специјалиста, прије свега квалификовани музеалац.

Мислимо да се из свега да закључити да се музеји револуције не смију изоловано схватити, и покушати са формирањем специјалне мреже ових институција. Тиме још није речено да би се ове специјализоване институције морале расплинути у опште схваћеној мрежи музеја, односно да би дошли у позицију скромног дијела те мреже. То није могуће из два разлога: ове институције, прије свега, документују и посредују једну за друштво изванредно актуелну тематику, која је сасвим органски повезана с развојем самоуправног социјалистичког друштва, и друго — ријеч је о специјализованим установама које се разликују од других комплексних музеја и, осим тога, о типу специјализованих музејских меморијала, који су још особенији од специјализованог музеја.

Музеј револуције и музејске институције сличне тематске оријентације морају зато природно да играју веома важну улогу у цијелој мрежи.

Задатак мреже музеја у целини требало би ријешити у уском сарадњи централних комплексних и специјализованих институција. Ово начело важи и за ниже нивое у хијерархији мреже.

Музеј револуције, да би био комплетан музеј и да би удовољио захтјевима друштва, мора се изградити на основу двију дијалектички супротних компонената — на документарној и на комуникативној — како је нагласио Z. Z. Stransky.¹⁹

Уколико музејска институција само једну од тих компоненти испуњава, не може се говорити о музеју у правом смислу ријечи. Документација с једне, а комуникација с друге само су двије стране једне медаље. Од тога зависи непосредно како чување, тако и научно коришћење. Поклонимо, dakле, у даљем разлагању пуну пажњу овим одређеним значајкама.

¹⁹ Z. Z. Stransky, Увод до студија музеологије, Брно 1980.

Појимо од основне тезе да без сакупљања нема музеја, да су сакупљање и стварање збирки одређене ознаке музеја — онда ће бити јасно да се ова теза не може статично схватити.

Иако остаје тенденција за стварањем збирки, она мора мијењати оријентацију и садржај, јер развојем друштва мијењају се и захтјеви које друштво поставља овој дјелатности. Ова чињеница је за музеје револуције од нарочитог значаја. Ови музеји у историјском погледу представљају најмлађи тип музеја и истодобно су они институције које су углавном непосредно повезане с промјенама које садашње друштво доживљава. Морамо зато претпостављати да је тенденција ка продору нових садржаја и нових оријентација у сабирачкој дјелатности нарочито видљива у музејима револуције. То и пракса потврђује.

У музејима револуције, или у комплексним музејима који укључују ту тематику, не само код нас него и у свијету, указује се најјасније ова проблематика сакупљачке дјелатности.

То зависи од тога што ови музеји конзеквентно са идеолошког захтјева полазе дијалектичком везом између историје и садашњости те су ослобођени једнострane, претежно традиционалне оријентације досадашњих музеја прошлости.²⁰

Ове чињенице су објашњене с разних аспекта у прилогима проф. др Бауера и проф. др Вришера.²¹ Тако је проф. Бајер стигао до једног од кључних питања, тј. до појма „музејски предмет“, где је открио најслибију тачку цјелокупне музејске сакупљачке дјелатности.²²

У вези с тим не смију се превидјети искуства при сакупљању предмета из периода НОБ и револуције која су у случају Музеја људске револуције Словеније обрадили у својим рефератима Милан Жеварт²³ и Матија Жгајнар.²⁴

Та проблематика је у цијелисти изнесена на симпозијуму у Будви. Њена тематика водила је директно до нужности разрачунавања с оријентацијом наше сакупљачке дјелатности у односу на садашњост, односно будућност, а то води до покушаја утврђивања нових поступака у музејској сакупљачкој дјелатности.

²⁰ А. Бајер, Сабирачи и сабирање у музејима, Зборник радова Музеја револуције БиХ, 3—4, Сарајево 1977/78.

А. Бајер, Музејски предмет као субјект и објект у изложбеном простору у хисторијским музејима и збиркама, Зборник историјског музеја Србије, Београд 1977.

С. Вришер, Попуњавање музејских збирки и однос између музеја и скупљача, Зборник радова Музеја револуције БиХ, 3—4, Сарајево 1977/78.

²² А. Бајер, Музејски предмет као субјект и објект у изложбеном простору у хисторијским музејима и збиркама, Зборник Историјског музеја Србије, Београд 1977.

²³ М. Жеварт, Сабирање и обрађивање грађе за историју народноослободилачке борбе и револуције 1941—1945, Зборник радова Музеја револуције БиХ, 3—4, Сарајево 1977/78.

²⁴ М. Жгајнар, Прикупљање и документовање музејске грађе, Зборник радова Музеја револуције БиХ, 3—4, Сарајево 1977/78.

Прије свега, ту смо се срели с употребом појма „документација“, али опет не у традиционалном значењу. Са генезом примјене тог појма у музеологији упознао нас је проф. Z. Z. Stransky.²⁴ Он је констатовао ту двије могућности прилаза: први је заправо традиционалан и у документацији види само секундарни опис сопствених предмета сакупљања, тј. ради се заправо само о каталогизацији; други начин приступа је сасвим нов, јер се ту целоцупно стварања фонда схваћа као документациони процес. Не ради се ту само о примјени појма или његовог опсега. Продор појма „документација“ у духу целоцупног стварања фонда има гносеолошки значај.

Из свега се може закључити да постоји тежња ка новим схватањима и оријентацији сакупљачке дјелатности у односу на садашњост.

Друштвена компонента музеја, тј. његов комуникативни задатак, не смије остати ван контекста целоцупног развоја друштва и музеја.

У традиционалном схватању, које у пракси још увијек сусрећемо, образује се само комуникативна функција музејске презентације.

То је, међутим, веома уско схватање, које не респектује никаква научна сазнања и захтјеве, које доноси друштвени развој. Исто као што не можемо остати код традиционалног схватања музеја, не смијемо се ограничити ни на искључиво излагање збирки.

Све то ставља пред нас захтјев да подигнемо музејску презентацију у музејима револуције на потребни ниво, и да је схватимо у контексту целоцупне комуникације. То конкретно значи да размотримо комуникациони задатак музеја као таквог (зграду, опрему), примјену свих доступних аудиовизуелних форми и рад са посјетиоцима, нарочито с омладином, али морамо и размислити како бисмо комуникационо дјеловање музеја на друштво могли појачати посредством масмедија (штампе, радија, ТВ) и постићи активан прилаз посјетиоца овој институцији.

Данас се од музеја револуције тражи високо ниво музеалног прилаза револуционарној и садашњој реалности. Међутим, евидентно је да то непосредно зависи од задатка историографије, а то смо већ назначили као задатак науке у музеју.

Ово мишљење дијеле многи музејски радници, међу њима и Едип Хасанагић.²⁵

Друга страна те проблематике је питање да ли изван научних струка које треба ангажовати, музејски рад захтијева да постигне научни ниво, да постане израз стварно научне активности. О томе се мишљења знатно разилазе, и многи заступају становиште да

²⁴ Z. Z. Stransky, Музејски предмет односно експонат садашњице, Зборник радова Музеја револуције БиХ, 7, Сарајево 1982.

²⁵ Е. Хасанагић, Стручни и научни рад у историјским музејима — Дефиниција и однос, Зборник радова Музеја револуције БиХ, 3—4, Сарајево 1977/78.

се ради о пракси, односно само о примјени преузетих метода и техника, а не о специфичном научном прилазу реалности.

Рјешење овог питања зависи свакако непосредно од схватања музеологије и њеног задатка у процесу музејске дјелатности.

Најприје морамо одлучити да ли научне дисциплине које музеји ангажују могу осигурати рјешење ових задатака, који условљавају стварно функционисање музеја.

То, међутим, води до питања карактера те дјелатности, која се ослања на остварење циљева музеја као институције. Цијели низ аутора ограничава ову дјелатност најчешће само на практични учинак, који се изводи из општег поступка и савремене технике. Неки аутори наглашавају у вези с тим моменат стваралаштва, односно умјетничког израза, нарочито кад је ријеч о изложеној дјелатности.

Али у свакодневној музејској пракси долази до изражаја примијењени, а не теоријски аспект музеологије. Примијењени аспект не може се, међутим, реализовати без теоријског, јасније речено, оба аспекта су у узајамној вези.

Задатак је музеологије, тачније, теоријске музеологије, да створи нужну базу за своју употребу у конкретној музејској дјелатности.

Ако музеји треба да држе корак с друштвеним развојем, на који утичу фактори научно-техничке револуције, то не значи да ми у музејима стварамо само простор за све могуће научне дисциплине, него да ћемо и властиту науку, музеологију, афирмисати.

Само помоћу музеологије можемо постићи нужну интеграцију музејске дјелатности с другим научним гранама.

**CHARACTER AND POSITION OF THE MUSEUM OF REVOLUTION IN
RELATION TO THE NETWORK OF THESE MUSEUMS****S u m m a r y**

In the paper »Character and position of the Museum of Revolution in relation to the network of these museums« the author quotes some of the fundamental characteristics of these museums, both from museological and from historiographical aspects, respecting the theory and the practice of these problems. In analyzing several constructive elements which constitute the network of museums in general and of the museums of revolution in particular, the author emphasized the need to include the museums of revolution organically as a specific part into the entire development of the museum activity and to define more precisely their position and task within the network of museums.